

Ks. Dariusz Kwiatkowski

LITURGICAL PEDAGOGY OF FAITH IN THE APOSTOLIC LEAF OF POPE FRANCIS DESIDERIO DESIDE-RAVI

Liturgiczna pedagogia wiary w liścia apostolskim papieża Franciszka *Desiderio desideravi*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8014-0016> E-mail: dariusz.kwiatkowski@amu.edu.pl

DOI: <https://doi.org/10.62266/PK.1898-3685.2023.33a.02>

Wstęp

Głównym celem konstytucji o liturgii *Sacrosanctum concilium*” była odnowa liturgii w taki sposób, aby zgodnie ze swoją naturą, była ona kontynuacją kapłańskiej funkcji Jezusa Chrystusa i przez znaki widzialne dokonywała uświęcenia i zbawienia człowieka, a Mistyczne Ciało Chrystusa, to jest Głowa ze swymi członkami sprawowała pełny kult publiczny. Takie rozumienie liturgii sprawia, że jest to czynność w najwyższym stopniu święta i skuteczna¹. Mając świadomość, że liturgia jest szczytem i źródłem całej działalności Kościoła, dokument pragnie, aby uczestniczyli w niej wszyscy wierni w sposób aktywny, czynny i świadomy. Spełnienie tegoż postulatu konstytucji domaga się, aby duszpasterze w swojej pastoralnej działalności gorliwie dążyli do zapewnienia takiego udziału przez należyte wychowanie wiernych². Proces liturgicznego wychowania ma prowadzić człowieka do dojrzałej wiary.

Celem artykułu jest ukazanie liturgicznej pedagogii wiary. Nie chcemy badać tutaj związków między liturgiką i pedagogiką, jako dwiema różnymi dziedzinami naukowymi³, lecz pragniemy ukazać wychowawczą rolę liturgii celebrowanej w Kościele i przez Kościół⁴. Pragniemy znaleźć odpowiedź na pytanie w jaki sposób chrześcijanin winien dążyć do coraz głębszego zjednoczenia z Bogiem. Szukając liturgicznej pedagogii wiary, należy najpierw dostrzec, że świadome uczestnictwo w liturgii wychowuje chrześcijanina do przyjęcia bezinteresownego daru Bożej miłości. Jest to możliwe dlatego, że liturgia stwarza przestrzeń, w której człowiek doświadcza spotkania z Jezusem i napełnia się Jego miłością. W tym kontekście należy odpowiedzieć na pytanie co oznacza wychowywać przez liturgię i do liturgii. Podstawowym źródłem artykułu będzie list apostolski papieża Franciszka *Desiderio desideravi*. Dla osiągnięcia celu głównego i odpowiedzi na postawione pytania posłużymy się metodą hermeneutyki liturgicznej, a zwłaszcza jedną z jej płaszczyzn nazywaną: analizą historyczno-krytyczną. Wykorzystana zostanie także metoda liturgiczno-kontekstualna. Użycie tychże metod uzasadnia fakt, że liturgia jako przedmiot badań, jest czynem, działaniem, celebracją zanurzającą człowieka w relację komunii z Bogiem. Nie można tu mówić o teoretycznym dyskursie dotyczącym Boga, ale o doświadczeniu spotkania i dialogu z Nim.

1. Wychowanie do przyjęcia bezinteresownego daru Bożej miłości

Wychodząc od teologicznej definicji liturgii przedstawionej przez soborową konstytucję *Sacrosanctum concilium*, należy dostrzec w niej uobecniające się nieustannie misterium zbawienia zaplanowane przez Boga i zrealizowane w Jezusie Chrystusie. Oznacza to, że liturgia jest bezinteresownym darem, który Kościół otrzymał od Ojca przez Syna w Duchu Świętym.

---

¹ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, 7, [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 2002 (dalej: KL).

² Por. tamże, 10-11.14.

³ Zagadnienie to podjęła między innymi: M. L. Opiela w artykule: *Znaczenie liturgii w procesie integralnego rozwoju człowieka. Liturgika a pedagogika*, [w:] *Liturgia w relacji do nauk pozateologicznych*, W. Pałęcki, A. Megger (red.), *Studia Liturgiczne*, t. 16, Lublin 2020, s. 11-30.

⁴ Por. B. Nadolski, *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004, s. 304-305.

Papież Franciszek, pisząc o ustanowieniu Eucharystii, zwraca uwagę, że słowa Jezusa rozpoczynające opis Ostatniej Wieczerzy: „Gorącą pragnąłem spożyć tę Paschę z wami, zanim będę cierpiał” (Łk 22, 15), są „promieniem, przez który otrzymujemy zadziwiającą możliwość wyczucia głębi miłości Osób Trójcy Świętej do nas”⁵.

Eucharystia stanowi uprzywilejowane miejsce dla odkrycia pedagogii Bożej miłości. Ewangelia przekazuje krótką informację, że Apostołowie Piotr i Jan zostali wysłani, aby przygotować to wszystko, co było potrzebne do spożycia Paschy. Jednak głębsze spojrzenie na działalność Jezusa i Jego słowa skierowane do Jana i Piotra, pokazują, że całe stworzenie i cała historia zbawienia, która właśnie miała się objawić i wypełnić, były przygotowaniem do Ostatniej Wieczerzy oraz tego, co się w czasie jej trwania dokonało i zostało utrwalone w sakramentalnych znakach chleba i wina. Papież podkreśla, że Apostołowie znajdujący się przy stole choć nie byli świadomi tego, co się tam miało dokonać, ale byli potrzebni, a nawet niezbędni, aby przyjąć dar przygotowany dla nich i wszystkich wyznawców Chrystusa. Dar domaga się obecności kogoś, kto go przyjmie. Oczywiście, dysproporcja między wielkością daru, a małością tych, którzy go przyjmują była i jest ogromna. Papież pisze: „Nikt nie zasłużył na miejsce na tej Wieczerzy, wszyscy zostali zaproszeni, a raczej przyciągnięci gorącym pragnieniem Jezusa, by spożywać z nimi tę Paschę”⁶.

Wyjątkowość Ostatniej Wieczerzy polega na tym, że jest ona niepowtarzalna. Jezus doskonale wiedział, że On sam jest Barankiem tej Paschy i tym samym samą Paschą. W Eucharystii jako Baranek bez skazy, umiłowany swoich, do końca ich umiłował (por. J 13, 1) i pozostał w niej obecny na zawsze pod postacią chleba i wina. Wydarzenia Ostatniej Wieczerzy utrwaliły raz na zawsze, do końca świata, wydarzenia męki, śmierci i zmartwychwstania Jezusa Chrystusa. *Katechizm Kościoła katolickiego*, podejmując nauczanie konstytucji o liturgii, tak naucza: „Zbawiciel nasz podczas Ostatniej Wieczerzy, tej nocy, której został wydany, ustanowił eucharystyczną Ofiarę Ciała i Krwi swojej, aby w niej na całe wieki, aż do swego przyjścia, utrwalił Ofiarę Krzyża i tak umiłowanej Oblubienicy – Kościołowi powierzył pamiątkę swej Męki i Zmartwychwstania”⁷. Natomiast Jan Paweł II w encyklice o Eucharystii *Ecclesia de Eucharistia* przypomniał, że w darze Eucharystii, Chrystus przekazał Kościołowi nieustanne uobecnianie tajemnicy paschalnej, której istotnym elementem jest Jego męka i śmierć na krzyżu⁸.

Wydarzenia paschalne uobecniane w każdej Mszy Świętej mają niezmierną „pojemność”, która pozwala objąć całą historię, ku której skierowana jest łaska zbawienia. Papież Franciszek przypomina także, że treścią łamanego chleba jest krzyż Jezusa, czyli Jego ofiara w miłosnym posłuszeństwie Ojcu. Ostatnia Wieczerza jest obrzędową antycypacją śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Dzięki temu, ona pozwala zrozumieć, że wykonanie wyroku śmierci na Jezusie stało się aktem doskonałego i miłego Ojcu kultu, który jest jedyny i niepowtarzalny w swojej istocie. Krzyż pozwala właściwie zrozumieć i zinterpretować słowa Jezusa wypowiedziane w czasie Ostatniej Wieczerzy: „To jest moje Ciało za was wydane” i „to jest moja Krew za was przelana” (por. Mt 26, 27-27). Apostołowie zrozumieli te słowa dopiero po zmartwychwstaniu Jezusa, który objawiając się im „łamał dla nich chleb”. Franciszek pisze, że gest łamania chleba „otwiera im oczy, lecz ich ze ślepoty spowodowanej grozą krzyża, pozwala im „zobaczyć” Zmartwychwstałego, uwierzyć w Zmartwychwstanie”⁹. Po zesłaniu Ducha Świętego możliwość spotkania Zmartwychwstałego Chrystusa daje celebrowanie Eucharystii, uobecniająca wydarzenia paschalne, utrwalone w znakach podczas Ostatniej Wieczerzy¹⁰.

---

⁵ Franciszek, List apostolski *Desiderio desideravi*, 2, Poznań 2022 (dalej: DD).

⁶ Tamże 4.

⁷ *Katechizm Kościoła katolickiego*, 1321, Poznań 1994; por. KL 47.

⁸ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, 6, Kraków 2003 (dalej: EE).

⁹ DD 7.

¹⁰ Pot. tamże 8.

Kościół od początku swego istnienia celebrował Eucharystię, wypełniając nakaz Chrystusa: „To czyńcie na moją pamiątkę” (Łk 22, 19). Msza Święta nie jest inscenizacją Ostatniej Wieczery, ale mamy tu do czynienia z prawdziwą anamnezą, czyli uobeczeniem zbawczych wydarzeń¹¹. Papież Franciszek stwierdza: „Od samego początku Kościół oświecony przez Ducha Świętego rozumiał, że to, co było widoczne u Jezusa, co można było zobaczyć oczami i dotknąć rękami, Jego słowa i gesty, konkretność Słowa Wcielonego, wszystko, co Go dotyczyło, przeszło do celebracji sakramentów”¹². Można zatem powiedzieć, że liturgia jest kontynuacją i aktualizacją zbawczej obecności i działania Chrystusa w trzecim etapie historii zbawienia, czyli w czasie Kościoła¹³.

Obecność wydarzeń paschalnych w liturgicznych znakach rodzi zachwyt i domaga się jedynie szaty gotowej, którą jest wiara chrześcijanina: „Świat jeszcze tego nie wie, ale wszyscy są zaproszeni na ucztę weselną *Baranka* (Ap 19, 9). Aby na nią wejść, potrzebna jest jedynie szata weselna wiary, która pochodzi ze słuchania Jego słowa (por. Rz. 10, 17) Kościół przycina ją na miarę z jaśniejącej białą tkaniny *obmytej we krwi Baranka* (por. Ap 7, 14)”¹⁴. Należy podkreślić, że obdarowanie Paschą Chrystusa nie dotyczy tylko indywidualnych osób i nie wynika osobistego i wewnętrznego poszukiwania Boga. Spotkanie z Bogiem – jak uczy Franciszek – jest wydarzeniem podarowanym w sposób bezinteresowny. W swoim liście stwierdza, że „poprzez nowy fakt Wcielenia możemy spotkać Boga, który na Ostatniej Wieczery posuwa się do tego, że chce być przez nas spożywany”¹⁵.

Pierwszą czynnością liturgiczną w przypadku Eucharystii jest przyjęcie na nią i stworzenie zgromadzenia liturgicznego. W tym miejscu trzeba podkreślić, że skoro jest to działanie liturgiczne, to pierwszeństwo w nim ma Jezus. To On zaprasza na Uczętę Paschalną wszystkich swoich uczniów. On pragnie, aby uczniowie przyszli i razem z Nim spożywali Paschę. Wierni, uczestniczący w Eucharystii, są najpierw pociągnięci przez Chrystusa Jego pragnieniem, aby wspólnie ją celebrować¹⁶. Papież podkreśla, że „z naszej strony możliwą odpowiedzią – najbardziej wymagającą ascezą jest, jak zawsze, poddanie się Jego miłości, pozwolenie, by nas pociągnął. Z całą pewnością cała nasza komunია z Ciałem i Krwią Chrystusa była przez Niego upragniona podczas Ostatniej Wieczery”¹⁷.

Boża miłość objawia się człowiekowi również w dziełach stworzenia oraz w wszelakich przedmiotach będących owocem współpracy Boga z człowiekiem. Konkretnie liturgiczne znaki, które tworzą celebrację liturgiczną objawiają miłość Boga do człowieka. Przez te znaki Bóg nie jest kimś abstrakcyjnym, nierozpoznawalnym i dalekim, ale przeciwnie staje się bliski i zrozumiały¹⁸. Franciszek pisze, że całe stworzenie jest przejawem miłości Boga. Jest to widoczne

---

¹¹ Anamneza jest jednym z najważniejszych terminów określających naturę i teologię liturgii. Oznacza ona, że konkretne wydarzenie historiozbawcze aktualizuje się i uobecnia pod osłoną znaków w czasie celebracji liturgicznej. Nie chodzi tu tylko o pamiątkę w znaczeniu mentalnym, ale o realną aktualizację i uobecnienie danego wydarzenia. Por. B. Neunheuser, *Memoriale*, [w:] *Nuovo Dizionario di liturgia*, D. Sartore, A.M. Triacca (red.), Cinisello Balsamo (Milano), 1993⁵, s. 765-781.

¹² DD 9.

¹³ Por. O. Casel, *Chrześcijańskie misterium kultu*, tł. M. Wolicki, Kraków 2000, s. 101-103.

¹⁴ DD 5.

¹⁵ Tamże 24.

¹⁶ Zgromadzenie liturgiczne jest jednocześnie podmiotem i przedmiotem czynności liturgicznych. Ono jest celebransem liturgii sakramentalnej. Jest to wspólnota zgromadzona (zaproszona) w określonym miejscu i czasie, aby celebrować, uobecniać misterium zbawcze Chrystusa. Por. D. Kwiatkowski, *Poznali Go po łamaniu chleba*, *Materiały i Studia* 184, Poznań 2016, s. 44-46; A. Cuva, *Fate questo in memoria di me*, Cinisello Balsamo (Milano), 1984, 29-38.

¹⁷ DD 6.

¹⁸ Por. Celebracja liturgiczna jest światem znaków. Każdy znak, którym jest gest, postawa, działanie, prowadzi nas do ukrytej rzeczywistości. Stanowi on pomost między światem widzialnym i rzeczywistością niewidzialną. W liturgii tą rzeczywistością niewidzialną jest zbawcze działanie Boga. Trzeba zauważyć, że niemal wszystkie znaki obecne w liturgii były wykonywane przez Jezusa w czasie Jego publicznej działalności. Zob. F. Boscione, *Gesty Jezusa*, Kraków 2004.

zwłaszcza od krzyża, na którym Chrystus umierał dla zbawienia człowieka. W liście *Desiderio desideravi* czytamy: „odkąd ta właśnie miłość objawiła się we pełni w krzyżu Jezusa, całe stworzenie jest do niej przyciągnięte. To całe stworzenie zostaje przyjęte, aby oddać się na służbę spotkania ze Słowem wcielonym, wzniesionym do Ojca”¹⁹.

Można zatem powiedzieć, że liturgia jest manifestacją Bożej miłości względem człowieka. Jest to miłość całkowicie bezinteresowna i w pełni objawiona w paschalnym misterium Chrystusa. Ona uobecnia i aktualizuje Paschę Chrystusa i dlatego należy powiedzieć, że staje się ona miejscem autentycznego i niepowtarzalnego spotkania ze Zmartwychwstałym Chrystusem. Liturgia uczy nas przyjmowania bezinteresownego daru zbawienia.

2. Liturgia miejscem spotkania i doświadczenia miłości Boga

Piękno i istota liturgii Kościoła wyrażają się w fakcie, że jest ona wyjątkowym i niepowtarzalnym miejscem spotkania i zjednoczenia się z Chrystusem. Papież Franciszek zwraca uwagę, że gdyby wydarzenie Zmartwychwstania było tylko ideą teologiczną, myślą, wspomnianiem wydarzeń z dalekiej przeszłości i gdyby nie było dziś możliwości doświadczenia spotkania ze Zmartwychwstałym Panem, to oznaczałoby to wyczerpanie się nowości Słowa Wcielonego i zasadniczo koniec historii zbawienia. To było coś nieskończone i niedopełnione, zamknięte wraz ze śmiercią Jezusa²⁰. Jest jednak zupełnie inaczej. Liturgia daje możliwość, aby *hic et nunc* spotkać Zmartwychwstałego Chrystusa. Papież pisze: „Wcielenie natomiast, oprócz tego, że jest jedynym nowym wydarzeniem znanym historii, jest również metodą, którą Wybrała Trójca Święta, aby otworzyć nam drogę komunii. Wiara chrześcijańska albo jest spotkaniem z Nim żywym, albo jej nie ma”²¹. Niewątpliwie udział w liturgii stanowi weryfikację tejże wiary. Jeśli liturgia będzie traktowana tylko jako ryt, który nie ma żyjącego serca, stanie się ona lepiej, czy gorzej odegranym przedstawieniem teatralnym. Pozbawienie rytu wnętrza, czyli ducha, to tak jakby w człowieku nastąpiło oddzielenie ducha od ciała.

Możliwość spotkania i zjednoczenia się z Chrystusem daje nam liturgia. Dlatego tak ważne jest świadome i czynne uczestnictwo w celebracjach liturgicznych Kościoła, a zwłaszcza w Eucharystii. Papież Franciszek jasno stwierdza: „Nie potrzebujemy mglistego wspomnienia Ostatniej Wieczerzy. Musimy być obecni na tej Wieczerzy, by móc słyszeć Jego głos, spożywać Jego Ciało i pić Jego Krew, potrzebujemy Go. W Eucharystii i we wszystkich sakramentach mamy zapewnioną możliwość spotkania Pana Jezusa i moc Jego Paschy może do nas dotrzeć. Zbawcza moc ofiary Jezusa, Jego każdego słowa, każdego gestu, spojrzenia, uczucia dociera do nas w celebracji sakramentów”²². Uczestnicząc w liturgii, spotykamy się z Chrystusem Zmartwychwstałym, który wciąż w sposób bardzo konkretny nadal przebacza grzechy, uzdrowia chorych, rozmnaża chleb, wypędza złe duchy, wzywa do nawrócenia i głosi dobrą nowinę o Królestwie Bożym. W obecnym etapie historii zbawienia, czyli w czasie Kościoła jest to konkretny sposób, w jaki Chrystus kocha każdego człowieka²³.

Pierwsze spotkanie człowieka z Chrystusem i Jego Paschą dokonuje się w sakramencie chrztu. Sakramentu tego nie można traktować jako intelektualnego albo teoretycznego zjednoczenia i przyłgnięcia do Jezusa, czy też przyjęcia zasad życia moralnego, które on wyznaczył w swoim nauczaniu. W chrzcie dokonuje się prawdziwe zanurzenie w męce, śmierci, zmartwychwstaniu i wniebowstąpieniu Jezusa. Chrzest nie jest aktem jednorazowym, dokonującym się najczęściej po urodzeniu człowieka, ale jest to wydarzenie, które jest w nim obecne aż do

---

¹⁹ DD 42.

²⁰ Warto w tym miejscu przytoczyć słowa św. Jana Pawła II z encykliki o Eucharystii: „Ofiara ta ma do tego stopnia decydujące znaczenie dla zbawienia rodzaju ludzkiego, że Jezus złożył ją i wrócił do Ojca dopiero wtedy, gdy zostawił nam środek umożliwiający uczestnictwo w niej”, EE 11.

²¹ DD 10.

²² Tamże 11.

²³ Por. C. Valenziano, *L'anello della sposa. La celebrazione dell'Eucaristia*, Magnano 1993, s. 94-104.

śmierci. Sakrament ten, a zwłaszcza jego skutki, trwają w człowieku przez całe życie, dzięki przyjęciu sakramentalnej pieczęci, świadczącej o przynależności do Chrystusa i zjednoczeniu się z Nim²⁴.

Znaczenie chrztu w życiu człowieka Franciszek wyjaśnia, odnosząc się do wody, czyli materii tegoż sakramentu. Przywołuje modlitwę błogosławieństwa wody chrzcielnej. W niej odnajduje uzasadnienie stworzenia wody. Papież nie ma wątpliwości, że Bóg ją stworzył, by służyła do udzielania chrztu. Świadczą o tym wszystkie wydarzenia biblijne, które mówią o wykorzystaniu przez Boga wody. Począwszy od jej stworzenia, kiedy już unosił się nad nią Jego Duch (Rdz 1, 2), nieustannie ją udoskonalał, aby w końcu zawierała moc chrzcielnego uświęcenia. Papież przywołuje wydarzenie potopu, gdzie woda odradza ludzkość (Rdz 6,1-9.29), przejście przez rozdzielone wody Morza Czerwonego, dające wyzwolenie (Wj 14), chrzest Jezusa w Jordanie, które daje uświęcenie i napełnienie Duchem Świętym (Mt 3, 13-17; Mk 1, 9-11; Łk 3, 21-22) i w końcu zmieszanie wody z krwią Jezusa, które dokonało się na krzyżu. To ostatnie wydarzenie miało kluczowe znaczenie dla chrzcielnego obdarowania człowieka. Papież naucza: „Wreszcie zmieszał ją z krwią swojego Syna darem Ducha nierozdzielnie złączonym z darem życia i śmierci Baranka złożonego w ofierze za nas, a z przebitego boku wylał ją na nas (J 19, 34). To w tej wodzie zostaliśmy zanurzeni, abyśmy jej mocą mogli zostać wszczępieni w Ciało Chrystusa i wraz z Nim powstać do nieśmiertelnego życia (por. Rz 6, 1-11)”²⁵.

By w taki sposób przeżywać liturgię i przeżywać w niej rzeczywiste i prawdziwe spotkanie ze Zmartwychwstałym Panem, potrzebny jest zachwyty, wypływający z żywej wiary, wobec tajemnicy paschalnej, która w niej się uobecnia. Brak tych elementów naraża uczestniczących w liturgii na „bycie nieprzemakalnymi wobec oceanu łaski, który zalewa całą celebrację”²⁶. W tych słowach można odnaleźć swego rodzaju przestrożę przed indywidualizmem, który prowadzi do nadużyć i błędów w celebrowaniu i rozumieniu liturgii. Zamknięcie się na „ocean łaski” obecny w każdej celebracji liturgicznej powodują także widzenie i przywiązywanie największej uwagi do rytu, a nie do misterium, które jest w nim obecne i żyje. Tym misterium jest obecność Chrystusa i Jego Pascha.

3. Formacja drogą do liturgicznej pedagogii wiary

Liturgia celebrowana zgodnie z przepisami i duchem Kościoła stanowi antidotum na truciznę światowości duchowej, którą jest gnostycyzm i neopelagianizm²⁷. W liście *Desiderio desideravi* Franciszek jedynie wspomina obie trucizny, które zniekształcają prawdziwą chrześcijańską wiarę i mają bardzo złe skutki dla Kościoła. Mówiąc o liturgii, jako antidotum na wspomniane zagrożenia, papież podkreśla jej teologiczne znaczenie i sens. Nie można sprowadzić liturgii tylko do ozdobnych ceremonii lub zwykłym zbiorze praw i nakazów, które regulują kult kościelny²⁸.

Aby liturgia rzeczywiście stała się prawdziwym antidotum na truciznę światowości duchowej, trzeba ciągle odkrywać prawdę chrześcijańskiej celebracji. I nie chodzi w tym miejscu o dążenia do estetyki obrzędowej, choć i ona jest bardzo ważna, ale o nieustanne wchodzenie w głębię celebrowanego misterium Chrystusa. Potrzebny jest zachwyty nad tajemnicą paschalną, która stanowi najistotniejszą część liturgii²⁹. Ten zachwyty nie może być formą „oszołomienia w obliczu jakiejś niejasnej rzeczywistości czy enigmatycznego obrzędu, ale przeciwnie, jest

---

²⁴ Por. DD 12.

²⁵ Tamże 13.

²⁶ Tamże 24.

²⁷ Szeroko na ten temat papież Franciszek pisał w swojej adhortacji apostołskiej *Evangelii gaudium*, Kraków 2014, 93-97. Papież zwraca uwagę, że światowość duchowa kryje się za pozorami religijności i miłości do Kościoła. Ona polega na szukaniu ludzkiej chwały i osobistych korzyści zamiast chwały Boga.

²⁸ Por. DD 17-18.

²⁹ Por. tamże 22-24.

zdumieniem nad faktem, że zbawczy plan Boga został objawiony w Passze Chrystusa (por. Ef 1, 3-14), której skuteczność nadal dociera do nas w celebracji „tajemnic”, czyli sakramentów”³⁰.

Aby przeżywać zachwyty nad liturgią potrzebna jest poważna i skuteczna formacja liturgiczna. Tylko taka formacja pozwoli w pełni przeżywać celebrację liturgiczną. Formacja liturgiczna obejmuje wszystkich uczestników liturgii: kapłanów, przygotowujących się do przyjęcia sakramentu święceń, pełniących posługę i funkcje liturgiczne oraz wszystkich wiernych. Można powiedzieć, że taka formacja dokonuje się przez mistagogię oraz *ars celebrandi* (piękno, artyzm celebracji). Inaczej mówiąc, należy wyróżnić dwa aspekty: formacja do liturgii i formacja przez liturgię

Mistagogia, znana od wczesnego chrześcijaństwa, wprowadza w celebrowane w liturgii misterium, czyli można powiedzieć, że jest to formacja do liturgii³¹. Papież Franciszek podkreśla, że ta metoda formacji jest dziś bardzo potrzebna, ponieważ w epoce ponowoczesności człowiek czuje się zagubiony, pozbawiony jakichkolwiek odniesień, pozbawiony wszelkich wartości i został osierocony ze wszystkiego i przez to nie widzi sensu życia codziennego, a tym bardziej nie potrafi dostrzec rzeczywistości nadprzyrodzonych obecnych w liturgii³².

Formacja mistagogiczna powinna prowadzić do odkrycia teologicznej prawdy o liturgii oraz do rozumienia symboli i znaków liturgicznych. Papież zauważa, że to „zadanie nie jest łatwe, bo współczesny człowiek stał się analfabetą, nie potrafi już odczytywać symboli, prawie nie podejrzewa ich istnienia”³³. Punktem wyjścia dla formacji do liturgii jest całkowita akceptacja reform dokonanych podczas Soboru Watykańskiego II. Liturgię należy widzieć w kontekście eklezjologicznym i jako „materia prima” dla całej teologii³⁴. Brak akceptacji reformy liturgicznej w łączności z innymi reformami wyrażonymi w wielkich soborowych konstytucjach: *Lumen gentium*, *Dei Verbum* i *Gaudium et spes*, prowadzi do powierzchownego i bardzo splotonego rozumienia natury liturgii i znaków tworzących każdą celebrację liturgiczną³⁵.

W formacji mistagogicznej (do liturgii) potrzebna jest szeroka wiedza teologiczna, którą kandydaci do święceń powinni zdobywać w seminariach duchownych, a wierni świeccy poprzez przystępną katechezę. Papież Franciszek zwraca uwagę, że formacji seminaryjnej „każda dyscyplina teologii, każda zgodnie z własną perspektywą, musi ukazywać swój wewnętrzny związek z liturgią, dzięki któremu ujawnia się i dokonuje jedność formacji kapłańskiej³⁶. Seminaria, oprócz wiedzy teologicznej, powinny także dać możliwość studentom, aby przeżywali celebrację liturgiczną, w której będą doświadczać prawdziwej komunii z Bogiem³⁷. Można zatem powiedzieć, że mistagogia prowadzi do dojrzałej wiary, która prowadzi do rzeczywistego spotkania ze Zmartwychwstałym Panem, obecnym w celebracjach liturgicznych.

Mistagogia jest bardzo potrzebna współczesnemu człowiekowi, aby mógł w pełni zaangażować się w celebrację liturgiczną. Franciszek stwierdza: „Zatrącenie zdolności rozumienia symbolicznej wartości ciała i każdego stworzenia sprawia, że symboliczny język liturgii jest niemal niedostępny dla współczesnego człowieka”. Tylko dobra katecheza mistagogiczna,

---

³⁰ Tamże 25.

³¹ Zob. B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań 2006, s. 938-944.

³² Por. DD 28.

³³ Tamże 44.

³⁴ „Liturgia jest szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem źródłem, z którego wypływa cała jego moc.” KL 10.

³⁵ Por. DD 29; 31.

³⁶ Tamże 37; KL 16.

³⁷ Por. tamże 39. Niestety nowe ratio studiorum dla polskich seminariów raczej nie stwarza takich możliwości. Wyraża się to choćby w ograniczeniu ilości godzin z liturgiki o prawie połowę. Poza tym zajęcia z liturgiki odbywają się tylko na I, IV, V i VI roku. Zob. *Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*, [w:] <https://docer.pl/doc/snne0nc> [dostęp: godz. 15.16]

która swoje treści czerpie z Pisma świętego i Tradycji Kościoła jest w stanie pokazać znaczenie znaków i symboli liturgicznych.

Druga metoda formacji liturgicznej nazywa się formacją przez liturgię lub *ars celebrandi*. Sama formacja polegająca na zdobywaniu wiedzy na temat liturgii prowadziłaby do racjonalizmu, a nie do spotkania z Chrystusem. Papież Franciszek zwraca uwagę, że w uczestnictwie w liturgii nie chodzi o umysłowe zdobycie czy przyswojenie sobie pewnych idei, ale o rzeczywiste i egzystencjalne zaangażowanie się w osobę Chrystusa: „W tym sensie w liturgii nie chodzi o „wiedzę”, a jej cel nie jest przede wszystkim pedagogiczny (choć ma wielką wartość pedagogiczną: por. KL 33), ale jest uwielbieniem, dziękczynieniem za Paschę Syna, którego zbawcza moc dociera do naszego życia”³⁸. W tym kontekście formacja przez liturgię osiąga swoją pełnię w upodobnieniu się do Chrystusa. Franciszek przywołuje w tym miejscu wypowiedź św. Leona Wielkiego: „Nasze uczestnictwo w Ciele i Krwi Chrystusa nie zmierza do niczego innego, jak do tego, byśmy stali się tym, co spożywamy”³⁹.

Ars celebrandi obejmuje całą celebrację liturgiczną i wszystkie elementy, które na nią się składają. Należy podkreślić, że pojęcia tego nie można odnieść tylko do poprawności sprawowanego obrzędu, przestrzegania przepisów i rubryk. Tu trzeba iść w głąb i zobaczyć w sztuce celebracji obecność i działanie Ducha Świętego. Franciszek zaznacza, że „sztuka celebrowania musi być zgodna z działaniem Ducha. Tylko w ten sposób będzie ona wolna od subiektywizmów, które są wynikiem przewagi indywidualnych wrażliwości, oraz kulturalizmów, czyli bezkrytycznego przejmowania elementów kulturowych, które nie mają nic wspólnego z prawidłowym procesem inkulturacji”⁴⁰.

Sztuka celebracji nie może być w żaden sposób improwizowana i spontaniczna. Będzie ona formowała, jeśli będzie celebrowana zgodnie z przepisami Kościoła, gdyż czynności liturgiczne nie są czynnościami prywatnymi ale kultem Kościoła⁴¹. W liturgii nie ma miejsca na indywidualizm i subiektywizm i dlatego przepisy i rubryki liturgiczne są owocem działania Ducha Świętego, który niejako staje się jej stróżem i nauczycielem *ars celebrandi*. Aby zdobyć sztukę celebracji należy ją wytrwale stosować. Papież podkreśla, że „potrzebne jest sumienne zaangażowanie w celebrację, pozwolenie, by sama celebracja przekazywała nam swoją sztukę”⁴².

Oczywiście troska o wychowanie przez liturgię spoczywa głównie na kapłanach oraz osobach posługujących w liturgii. Oni, pod wpływem działania Ducha Świętego, mają pokazywać wiernym uobecnić w liturgii misterium paschalne Chrystusa. Sposób celebracji i wszystko co z nią jest związane, a więc szaty liturgiczne, naczynia, nakrycia ołtarzowe i kielichowe, księgi liturgiczne, wykonywane śpiewy, sposób wypowiedzania modlitw, milczenie, gesty, postawy, powinny prowadzić wiernych na spotkanie z Chrystusem. Jednakże właściwie rozumiana sztuka celebracji dotyczy wszystkich uczestników liturgii, gdyż całe zgromadzenie liturgiczne jest celebransem liturgii sakramentalnej⁴³. Również papież Franciszek w odniesieniu do *ars celebrandi* stwierdza: W rzeczywistości jest to postawa, do której przeżywania powołani są wszyscy ochrzczeni”⁴⁴. Należy zauważyć, że w liturgii wszyscy wierni wykonują różne gesty, przyjmują różne postawy, włączają się w modlitwy i śpiewy. Każda celebracja wychowuje do jakości i owocności uczestnictwa, którego celem jest zawsze spotkanie z Chrystusem i uwielbienie Boga. Autentyczna sztuka celebracji, sprawi, że ona liturgia będzie ewangelizować. Papież pisze wprost: Celebracja, która nie ewangelizuje, nie jest autentyczna”⁴⁵.

³⁸ DD 41.

³⁹ Leon Wielki, *Mowa 63: O Męce Pańskiej 12, 7*; cyt. za: DD 41.

⁴⁰ DD 49.

⁴¹ Por. KL 26.

⁴² DD 50.

⁴³ Por. *Katechizm Kościoła katolickiego*, dz. cyt., 1140-1144.

⁴⁴ DD 51.

⁴⁵ Tamże 37.

Zakończenie

Podsumowując należy stwierdzić, że pojęcie „pedagogia wiary w liturgii” ma swoje uzasadnienie i jest przedstawione w liście apostolskim papieża Franciszka *Desiderio desideravi*. W liturgii uobecnianie jest misterium Chrystusa, które stanowi depozyt wiary całego Kościoła. Liturgia celebrująca i uobecniająca historię zbawienia uczy wiernych przyjmowania daru bezinteresownej miłości Boga, która swój szczyt osiąga w Jezusie Chrystusie i Jego Passze. Liturgia prowadzi do rzeczywistego spotkania ze Zmartwychwstałym Panem i dzięki temu pozwala poznać tajemnicę zbawienia i w niej się zanurzyć. Chrystus obecny w celebracji liturgicznej staje się dla wierzących Drogą, Prawdą i Życiem. Można zatem powiedzieć, że liturgia jest uprzywilejowanym i wyjątkowym miejscem kształtowania wiary. By przeżywać liturgię jako pedagogię wiary potrzebna jest nieustanna formacja liturgiczna, która ma dwa wymiary: wychowanie do liturgii (mistagogia) i wychowanie przez liturgię (*ars celebrandi*).

List apostolski *Desiderio desideravi* jest dokumentem w pełni potwierdzającym słuszne postulaty odnowy liturgicznej dokonanej na Soborze Watykańskim II. Został wydany w ważnym momencie życia Kościoła, ponieważ w niektórych środowiskach katolickich zaczęto negować przeprowadzone zmiany w liturgii i często bezmyślnie i niepotrzebnie wracać do nadzwyczajnej formy rytu rzymskiego. Zaczęły tworzyć się grupy, które niekiedy w agresywny sposób krytykowały i odrzucały nauczanie *Vaticanum II*. Takie działania rodzą niepotrzebne podziały w Kościele. List jest wezwaniem do wszystkich katolików, aby pogłębiając formację liturgiczną, dostrzegali istotę liturgii, która jest spotkaniem z Chrystusem i uwielbieniem Boga. Z punktu widzenia duszpasterskiego ważne są postulaty wskazane przez papieża dotyczące kapłanów, posługujących w liturgii i wszystkich jej uczestników. Wydaje się, że dziś jest bardzo potrzebna katecheza mistagogiczna, która będzie prowadzić do właściwego rozumienia sztuki celebracji liturgicznej.

Streszczenie:

Celem artykułu jest ukazanie pedagogicznego wymiaru liturgii, która prowadzi człowieka do osobistego spotkania z Chrystusem w celebracji liturgicznej. Liturgia jest przede wszystkim dziełem Boga Ojca spełnianym przez Chrystusa w Duchu Świętym. Stąd bardzo ważne jest, aby liturgię, a zwłaszcza Eucharystię, postrzegać jako uobecnienie zbawczego działania Trójcy Świętej. Proces wychowania do dojrzałej wiary najbardziej dokonuje się w liturgii i przez liturgię. W liturgii, ponieważ uobecnia ona dzieło Boga i Jego nieskończoną miłość. Liturgia jest wielkim darem miłości, który Kościół otrzymał w sposób bezinteresowny od Boga. Przez liturgię, ponieważ cała celebacja liturgiczna pod osłoną znaków wprowadza człowieka w misterium Boga, który jest miłością. Aby liturgia wychowywała do dojrzałej wiary, potrzebna jest mistagogia, czyli wyjaśnianie liturgicznych znaków, aby wierni znali ich znaczenie symboliczne, prowadzące do spotkania z Bogiem. Drugim czynnikiem wychowania przez liturgię jest jej *ars celebrandi*, czyli piękno i poprawność celebrowania liturgii i świadomego zaangażowania się w nią.

Słowa kluczowe: liturgia, wychowanie, pedagogia, wiara, Eucharystia, uobecnienie, misterium, mistagogia

Summary:

The liturgical pedagogy of faith in the apostolic letter of Pope Francis Desiderio desideravi

The aim of this article is to present the pedagogical dimension of the liturgy, which leads a person to a personal encounter with Christ in a liturgical celebration. The liturgy is first and foremost the work of God the Father, performed by Christ in the Holy Spirit. Hence, it is very important to see the liturgy, and especially the Eucharist, as a representation of the saving action

of the Holy Trinity. The process of educating to a mature faith takes place in the liturgy and through the liturgy. In the liturgy, because it makes present God's work and God's infinite love. The liturgy is a great gift of love, which the Church has received gratuitously from God. Through the liturgy, because the entire liturgical celebration, under the cover of signs, introduces man into the mystery of God, who is love. For the liturgy to educate to a mature faith, the mystagogy is needed, that is, the explanation of liturgical signs, so that the faithful know their symbolic meaning, leading to an encounter with God. The second factor of education through the liturgy is *ars celebrandi*, i.e. the beauty and correctness of celebrating the liturgy and conscious involvement in it.

Keywords: liturgy, education, pedagogy, faith, Eucharist, representation, mystery, mystagogy

Bibliografia:

- Boscione F., *Gesty Jezusa*, Kraków 2004.
- Casel O., *Chrześcijańskie misterium kultu*, tł. M. Wolicki, Kraków 2000.
- Cuva A., *Fate questo in memoria di me*, Cinisello Balsamo (Milano) 1984.
- Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Kraków 2014.
- Franciszek, List apostolski *Desiderio desideravi*, Poznań 2022.
- Jan Paweł II, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, Kraków 2003.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
- Kwiatkowski D., *Poznali Go po łamaniu chleba*, Materiały i Studia 184, Poznań 2016.
- Leon Wielki, *Mowa 63: O Męce Pańskiej 12, 7*; cyt. za: DD 41.
- Nadolski B., *Leksykon liturgii*, Poznań 2006.
- Nadolski B., *Wprowadzenie do liturgii*, Kraków 2004.
- Neunheuser B., *Memoriale*, [w:] *Nuovo Dizionario di liturgia*, D. Sartore, A.M. Triacca (red.), Cinisello Balsamo (Milano), 1993⁵, s. 765-781.
- Opiela M.L., *Znaczenie liturgii w procesie integralnego rozwoju człowieka. Liturgika a pedagogika*, [w:] *Liturgia w relacji do nauk pozateologicznych*, W. Pałęcki, A. Megger (red.), Studia Liturgiczne, t. 16, Lublin 2020, s. 11-30.
- Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*, [w:] <https://docer.pl/doc/snne0nc> [dostęp: godz. 15.16]
- Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium*, [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002.
- Valenziano C., *L'anello della sposa. La celebrazione dell'Eucaristia*, Magnano 1993.